

GRAMATYKA

POLSKA

W TRZY MINUTY

cena det.: 9,90

CZĘŚCI MOWY I FLEKSJA

RZECZOWNIK

Rzeczownik jest odmienną i samodzielną częścią mowy, która nazywa (oznacza) i, w podstawowej formie, odpowiada na pytania: *kto? co?*

• **osoby:** uczeń, kobieta • **przedmioty:** dom, torba • **zwierzęta i rośliny:** żółt, bocian • **czynności:** latanie, stanie • **pojęcia:** niewolnictwo, wolność • **cechy:** szybkość, starość

Rzeczowniki można podzielić na następujące kategorie:

własne	pospolite	żywotne	nieżywotne	rzeczowniki zbiorowe
Kraków	lekarz	nauczyciel	kartka	młodzież
Michał	kot	mężczyzna	biblioteka	wojsko

Liczby i rodzaje

Większość rzeczowników odmienia się przez liczby i posiada obie formy:

liczba pojedyncza			liczba mnoga		
las	koń	chmura	lasy	konie	chmury

- **liczby pojedynczej nie mają rzeczowniki, takie jak np.:** *Sudety, Alpy, Włochy, Niemcy, Katowice, drzwi, sanki, usta, urodziny...*
- **liczby mnogiej nie mają np. takie rzeczowniki:** *piękno, zielen, bieganie* (rzeczowniki oderwane); *srebro, żelazo, drewno* (rzeczowniki materialne); *obuwie, ptactwo, młodzież* (rzeczowniki zbiorowe)
- **liczby mnogiej nie mają również zaimki:** *kto, co, któż, cóż, ktoś, coś, nikt, nic, się...*

W liczbie pojedynczej rzeczownik posiada trzy rodzaje, w liczbie mnogiej tylko dwa. Rzeczownik nie odmienia się przez rodzaje:

liczba pojedyncza		
rodzaj męski (ten)	rodzaj żeński (ta)	rodzaj nijaki (to)
giermek	lalka	biurko

liczba mnoga	
rodzaj męskoosobowy (ci)	rodzaj niemęskoosobowy (te)
harcerze	kobiety

Możesz spotkać się z informacją, że w liczbie mnogiej rzeczownik posiada trzy rodzaje, podobnie jak w liczbie pojedynczej. Również jest to poprawne stwierdzenie: te kobiety - rodzaj niemęskoosobowy lub rodzaj żeński; te jeziora - rodzaj niemęskoosobowy lub rodzaj nijaki; ci miłośnicy - rodzaj męskoosobowy lub rodzaj męski

Bardzo dużo rzeczowników nie uwzględnia różnicy płci; przyjrzyjmy się królestwu zwierząt: Do wodopaju na sawannie przyszedł: **antylopy, żyrafy** i całe mnóstwo **hien**. (Trudno powiedzieć, czy były to samce, czy samice.)

Rodzaj rzeczowników osobowych związany jest z rodzajem naturalnym, czyli płcią nazywanych przez nie osób:

ten mężczyzna ta kobieta to dziecko
ci mężczyźni te kobiety te dzieci

Przy rzeczownikach nieżywotnych ich rodzaj zależy wyłącznie od formy wyrazu; nazywamy go rodzajem gramatycznym: *ten stół, ta książka, to słońce, te stoły, te książki, te słońca.*

Przypadki

Rzeczowniki odmieniają się nie tylko przez liczby, ale również przez przypadki:

Odmiana przez przypadki to inaczej **deklinacja**.

przypadek	liczba pojedyncza	liczba mnoga
Mianownik (<i>kto? co?</i>)	dom \emptyset	dom-y
Dopełniacz (<i>kogo? czego?</i>)	dom-u	dom-ów
Celownik (<i>komu? czemu?</i>)	dom-owi	dom-om
Biernik (<i>kogo? co?</i>)	dom \emptyset	dom-y
Narzędnik (<i>z kim? z czym?</i>)	z dom-em	z dom-ami
Miejscownik (<i>o kim? o czym?</i>)	o dom-u	o dom-ach
Wołacz (<i>o!</i>)	o domu!	o dom-y!

W czasie odmiany przez przypadki zmianie ulega jedynie końcówka wyrazu. Temat pozostaje taki sam, choć mogą pojawić się tzw. **oboczności**, czyli wymiana jednych głosek na inne.

Temat - to ta część wyrazu, która pozostaje po oddzieleniu końcówki (nie zmienia się w trakcie odmiany):

temat → morz- ϵ ← końcówka

Końcówka - cząstka wyrazu, która zmienia się podczas odmiany przez przypadki. Przypadki mają zwykle inne końcówki (dlatego trudno je pomylić): jeśli końcówki są takie same (np. Mianownik = Biernik), to kontekst zdania informuje nas, o jaki przypadek chodzi.

Morze wyglądało bardzo groźnie. W te wakacje pierwszy raz zobaczyłam **morze**.

Tematy oboczne to różne postaci tego samego tematu. Wyraz, którego wszystkie formy fleksyjne mają taki sam temat, nazywa się **niezmiennotematowym**. Gdy wyraz ma temat o różnych wariantach - nazywamy go **zmiennotematowym**.

Rodzaje deklinacji rzeczownika

• odmiana męska

liczba pojedyncza							końcówki równoległe	
M.	pan	mąż	brat	palec	stupa	Kazio	stół	\emptyset , o
D.	pana	męża	brata	palca	stupa	Kazia	stołu	a, u
C.	panu	mężowi	bratu	palcu	stupowi	Kaziowi	stołowi	u, owi
B.	pana	męża	brata	palec	stupa	Kazia	stół	a, \emptyset
N.	panem	mężem	bratem	palcem	stupem	Kaziem	stołem	em
Ms.	panu	mężu	bracie	palcu	stupie	Kaziu	stołe	u, e
W.	panie!	mężu!	bracie!	palcu!	stupie!	Kaziu!	stołe!	e, u

liczba mnoga							końcówki równoległe	
M.	panowie	mężowie	bracia	palce	stupy	Kaziowie	stoły	owie, a, y, e
D.	panów	mężów	braci	palców	stupów	Kaziów	stołów	ów, i
C.	panom	mężom	braciom	palcom	stupom	Kaziom	stołom	om
B.	panów	mężów	braci	palce	stupy	Kaziów	stoły	ów, i, e, y
N.	panami	mężami	braćmi	palcami	stupami	Kaziami	stołami	ami, mi
Ms.	panach	mężach	braciach	palcach	stupach	Kaziach	stołach	ach
W.	panowie!	mężowie!	bracia!	palce!	stupy!	Kaziowie!	stoły!	owie, a, e, y

Rzeczowniki należące do tej samej gromady deklinacyjnej mają w tym samym przypadku różne końcówki. Nazywa się je **końcówkami równoległymi**.

• odmiana żeńska

liczba pojedyncza							końcówki równoległe	
M.	droga	praca	łata	gospodyni	ość	rzecz		a, i, \emptyset
D.	drogi	pracy	łaty	gospodyni	ości	rzeczy		i, y
C.	drodze	pracy	łacie	gospodyni	ości	rzeczy		e, y, i
B.	drogę	pracę	łatę	gospodynię	ość	rzecz		e, \emptyset
N.	drogą	pracą	łatą	gospodynią	ością	rzeczą		a
Ms.	drodze	pracy	łacie	gospodyni	ości	rzeczy		e, y, i
W.	drogo!	praco!	łato!	gospodyni!	ości!	rzeczy!		o, i, y

liczba mnoga							końcówki równoległe	
M.	drogi	prace	łaty	gospodynie	ości	rzeczy		i, e, y
D.	drog	prac	łaty	gospodyni	ości	rzeczy		\emptyset , i, y
C.	drogom	pracom	łatom	gospodyniom	ościami	rzeczom		om
B.	drogi	prace	łaty	gospodynie	ości	rzeczy		i, e, y
N.	drogami	pracami	łatami	gospodyniami	ościami	rzeczami		ami (mi)
Ms.	drogach	pracach	łatach	gospodyniach	ościami	rzeczach		ach
W.	drogi!	prace!	łaty!	gospodynie!	ości!	rzeczy!		i, e, y

• **odmiana nijaka**

liczba pojedyncza						końcówki równoległe	
M.	dziecko	źródło	spotkanie	żrebię	znamię	obserwatorium	o, e, ę
D.	dziecka	źródła	spotkania	żrebięcia	znamienia	obserwatorium	a
C.	dziecku	źródłu	spotkaniu	żrebięciu	znamieniu	obserwatorium	u
B.	dziecko	źródło	spotkanie	żrebię	znamię	obserwatorium	o, e, ę
N.	dzieckiem	źródłem	spotkaniem	żrebięciem	znamieniem	obserwatorium	em
Ms.	dziecku	źródle	spotkaniu	żrebięciu	znamieniu	obserwatorium	u, e
W.	dziecko!	źródło!	spotkanie!	żrebię!	znamię!	obserwatorium!	o, e, ę
liczba mnoga							
M.	dzieci	źródła	spotkania	żrebięta	znamiona	obserwatoria	i, a
D.	dzieci	źródła	spotkań	żrebiąt	znamion	obserwatoriów	i, ę, ów
C.	dzieciom	źródłom	spotkaniom	żrebiętom	znamionom	obserwatoriom	om
B.	dzieci	źródła	spotkania	żrebięta	znamiona	obserwatoria	i, a
N.	dziećmi	źródłami	spotkaniem	żrebiętami	znamionami	obserwatoriami	mi, ami
Ms.	dzieciach	źródłach	spotkaniach	żrebiętach	znamionach	obserwatoriom	ach
W.	dzieci!	źródła!	spotkania!	żrebięta!	znamiona!	obserwatoria!	i, a

Wybór i użycie końcówek równoległych zależy tak naprawdę od zwyczajów, a wskaźnikiem powinno być tzw. **wyczucie językowe**.

• **odmiana nieregularna**

	liczba pojedyncza	liczba mnoga
M.	rok	lata
D.	roku	lat
C.	roкови	latom
B.	rok	lata
N.	rokiem	latami
Ms.	roku	latach
W.	roku!	lata!

- **rzeczowniki**, które odmieniają się tylko w liczbie mnogiej: *liceum, technikum, mauzoleum...*
- **nazwiska i nazwy geograficzne**, których w ogóle nie odmieniamy, np. *Baku, Ulan Bator, Caracas, Los Angeles, Rio de Janeiro*

Rola rzeczownika w zdaniu

W zdaniu rzeczownik może pełnić różne funkcje:

- **podmiotu**: **Matki** Marka nie było dzisiaj w pracy (*kogo?* dopełniacz).
- **przydawki**: Siostra **Moniki** pracuje w pogotowiu ratunkowym (*kogo?* dopełniacz).
- **orzecznika** (element orzeczenia imiennego):
Ojciec Maćka jest **dentystą** (*kim?* narzędnik).
- **dopełnienia**: Wczoraj kupiłam nowy **samochód** (*co?* biernik).
- **okolicznika**: Będę myślał o Tobie **dniem i nocą** (*kiedy?* narzędnik).

ZAIMEK

Zaimek to część mowy mająca ogólniejsze, znaczenie, która zastępuje rzeczowniki, przymiotniki, liczebniki i przysłówki. Zaimki odpowiadają na pytania tych części mowy, które zastępują. **Zaimki rzeczowne, przymiotne i liczebne** odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje. Z kolei **zaimek przysłowny** jest nieodmienny.

Gdy szłam do kina, spotkałam kolegę z klasy. **On** też wybierał się na jakiś film. **Bardzo** go lubię. Ma **on** na imię Robert.

Podział zaimków i ich deklinacja

- **zaimki rzeczowne** (w funkcji rzeczownika odpowiadają na pytania: *kto? co?*), możemy wyróżnić kilka ich rodzajów:
- **osobowe**: *ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one*

	liczba pojedyncza				liczba mnoga			
M.	ja	ty	on	ona	my	wy	oni	one
D.	mnie/ mię	ciębie/ cię	jego/ niego/go	jej/ niej	jego/ niego/go	nas	was	ich/ nich
C.	mnie/ mi	tobie/ ci	jemu/ niemu/mu	jej/ niej	jemu/ niemu	nam	wam	im/ nim
B.	mnie/ mię	ciębie/ cię	jego/ niego/go	ją/ nią	je/ nie	nas	was	ich/ nich
N.	ze mną	z tobą	z nim	z nią	z nim	z nami	z wami	z nimi
Ms.	o mnie	o tobie	o nim	o niej	o nim	o nas	o was	o nich

Formę dłuższą: **mnie, ciębie, tobie, jemu** stosujemy na początku zdania oraz po przyimku. Krótszej: **mi, cię, ci, mu** użyjemy w środku zdania.
Mnie ten film się nie podobał. Proszę, podaj **mi** cukiernicę.

- **wskazujące**: *on, tamten, ten, ta, to, ów*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
M.	tamten człowiek	tamtą wycieczką	tamto dziecko	ci harcerze	te koty
D.	tamtęgo człowieka	tamtę wycieczki	tamtęgo dziecka	tych harcerzy	tych kotów
C.	tamtęmu człowiekowi	tamtę wycieczce	tamtęmu dziecku	tych harcerzom	tych kotom
B.	tamtęgo człowieka	tamtą wycieczkę	tamtę dziecko	tych harcerzy	te koty
N.	z tamtym człowiekiem	z tamtą wycieczką	z tamtym dzieckiem	z tymi harcerzami	z tymi kotami
Ms.	o tamtym człowieku	o tamtę wycieczce	o tamtę dziecku	o tych harcerzach	o tych kotach

- **zwrotne**: *się* — zwykle używamy ich przy czasowniku, chcąc wyrazić stronę zwrotną, a także w innych przypadkach w stronie czynnej lub bierniej:

M.	————	D. siebie	C. sobie	B. siebie, się	N. z sobą	Ms. o sobie
----	------	-----------	----------	----------------	-----------	-------------

- **pytające**: *któż, cóż, kto, co*: **Cóż** mogę ci poradzić w tej sytuacji?
- **względne**: *kto, co*: Nauczyciel upomniał tego, **kto** cały czas przeskakał.
- **przeczące**: *nikt, nic*: W tym bałaganie **niczego** nie można znaleźć.
- **nieokreślone**: *ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek, byle co, lada kto, lada co, kto bądź, co bądź*: Na śniadanie jem zazwyczaj **byle co**.

- **zaimki przymiotne** (w funkcji przymiotnika odpowiadają na pytania: *jaki? jaka? jakie? który? która? które? czyj? czyja? czyje?*):

- **wskazujące**: *ten, ten sam, taki sam, tamten, ów, inny*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
M.	ten rok	ta łąka	to okno	ci rycerze	te obrazy
D.	tego roku	tej łąki	tego okna	tych rycerzy	tych obrazów
C.	temu rokowi	tej łące	temu oknu	tym rycerzom	tym obrazom
B.	ten rok	tę łąkę	to okno	tych rycerzy	te obrazy
N.	z tym rokiem	z tą łąką	z tym oknem	z tymi rycerzami	z tymi obrazami
Ms.	o tym roku	o tej łące	o tym oknie	o tych rycerzach	o tych obrazach

Zawsze mów: *tę książkę, tę płytę, tę filiżankę itd.*

- **pytające**: *jaki? jakie? który? któryż? który z kolei? który z rzędu? czyj?...*
- **nieokreślone**: *któryś, jakiś, lada jaki, jaki bądź, jaki taki, byle który, lada który, pewien, czykolwiek, lada czyj...*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
M.	jakiś dom	jakaś droga	jakiś pole	jacy pasażerowie	jakiś przedmioty
D.	jakiś domu	jakiś drogi	jakiś pola	jakiś pasażerów	jakiś przedmiotów
C.	jakiś domowi	jakiś drodze	o jakimś polu	jakiś pasażerom	jakiś przedmiotom
B.	jakiś dom	jakaś drogę	jakiś pole	jakiś pasażerów	jakiś przedmioty
N.	z jakimś domem	z jakąś drogą	z jakimś polem	z jakimś pasażerami	z jakimś przedmiotami
Ms.	o jakimś domu	o jakiejś drodze	o jakimś polu	o jakimś pasażerach	o jakimś przedmiotach

- **dzierżawcze**: *mój, twój, wasz, swój, czyjś, czykolwiek, czyj...*

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
M.	mój zeszyt	twoja koleżanka	jego dziecko	ich koleżdy	swoje problemy
D.	mojego zeszytu	twojej koleżanki	jego dziecka	ich kolegów	swoich problemów
C.	mojemu zeszytowi	twojej koleżance	jego dziecku	ich kolegom	swoim problemom
B.	mój zeszyt	twoją koleżankę	jego dziecko	ich kolegów	swoje problemy
N.	z moim zeszytem	z twoją koleżanką	z jego dzieckiem	z ich kolegami	ze swoimi problemami
Ms.	o moim zeszytcie	o twojej koleżance	o jego dziecku	o ich kolegach	o swoich problemach

- **względne**: *któryś, czyj?, jaki?, co?, gdzie?* (łączą zdanie nadrzędne z podrzędnym):

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki	rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
M.	który/czyj	która/czyja	które/czyje	który/czyi	które/czyje
D.	którego/ czyjego	której/ czyjej	którego/ czyjego	których/czyich	których/czyich
C.	któremu/ czyjemu	której/ czyjej	któremu/ czyjemu	którym/czym	którym/czym
B.	którego/ czyjego	która/czyja	które/czyje	których/czyich	które/czyje
N.	z którym/ z czym	z którą/z czyją	z którym/ z czym	z którymi/ z czymi	z którymi/z czymi
Ms.	o którym/ o czym	o której/o czyjej	o którym/ o czym	o których/ o czyich	o których/o czyich

- **przeczące**: *niczyj, nijaki* • **upowszechniające**: *każdy*:

	rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
M.	każdy dzień	każda noc	każde południe
D.	każdego dnia	każde nocy	każdego południa
C.	każdemu dniowi	każdej nocy	każdemu południu
B.	każdy dzień	każdą noc	każde południe
N.	z każdym dniem	z każdą nocą	z każdym południem
Ms.	o każdym dniu	o każdej nocy	o każdym południu

- **zaimki liczebne** (*ile? który z kolei?*);
- **zaimki przysłówne** (*jak? gdzie? kiedy?*);

Inna klasyfikacja zaimków (ze względu na znaczenie):

- **osobowe**: *ja, ty, on, ona, ono, my, wy, oni, one*;
- **wskazujące**: *ten, ta, to, tamten, tamte, tamci, tu, tam, ów, tędy, tamtędy*;
- **pytające**: *kto?, co?, jak?, gdzie?, kiedy?, który?, jaki?*;
- **przeczące**: *żaden, nigdzie, nigdy, nikt, nic*;
- **zwrotne**: *się, sobie, siebie*;
- **dzierżawcze**: *mój, twój, jego, jej, nasz, wasz, ich*;
- **nieokreślone**: *ktoś, coś, gdzieś, jakiś, czyjś, kiedyś, któryś*;
- **względne**: *kto, co, jaki, który, gdzie*.

Rola zaimka w zdaniu

- **zaimki rzeczowne mogą być w zdaniu**:
• **podmiotem**: **On** jest świetnym kierowcą (*kto?*).
- **dopełnieniem**: Potrafił **go** rozpedzony samochód (*kogo?*).
- **zaimki przymiotne mogą być w zdaniu**:
• **przydawką**: Twoja siostra jest bardzo miła (*czyja?*).
- **orzecznikiem** (element orzeczenia imiennego): Tamten rower jest **mój** (*czyj?*).

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

